

банків на механізм виплати та перерозподілу заробітної плати, можливою появою додаткового джерела пенсійного забезпечення – банківського пенсійного рахунку, акумуляцією грошових коштів; тобто тими засобами, інтегральний ефект від впровадження яких призведе до зростання рівня монетизації національної економіки, зниження інфляції, а відтак – і до відчутних успіхів у побудові соціально орієнтованої ринкової економіки. У роботі банківських установ із приватними особами варто відзначити проекти, пов'язані з заробітною платою – виплати через банки, банківські картки, кредитування, крім того – пенсійні рахунки та рахунки пенсійних фондів підприємств.

Висновки. Вважаємо за потрібне зробити висновок щодо практичної неможливості відокремлення у питаннях зростання добробуту заробітної платні та пенсії, адже для конкретної приватної особи заробітна плата як основне джерело доходів стає і основним підґрунтям пенсійного забезпечення, і це не залежить від того, наскільки соціальним буде спрямування ринкової економіки країни.

Література

1. Юровский Б. Пенсии государственные и негосударственные: на что можно рассчитывать // Энциклопедия бухгалтера и экономиста. - 2004. - №3. - С.7-99.
2. Про пенсію дбаємо замолоду (деякі питання недержавного пенсійного забезпечення) // Урядовий кур'єр. - 2001. - №198. - С.1, 6-7.
3. Миловидов В.Д. Современное банковское дело: опыт США. - М.: Финансы и статистика, 1993. - 318с.
4. Поллард А. Банковское право США. - М.: 1996. - 520с.
5. Умищевич О.В. Банковский маркетинг в США и Канаде: новые технологии // США. Канада: экономика, политика, культура. - 2000. - №4. - С.55-63.
6. Лазаревский А.А. Пенсионная реформа в России на фоне зарубежного опыта // Финансы и кредит. - 2002. - №3. - С.11-17.
7. Конкурентное законодательство Германии и Европейского Союза и особенности регулирования им банковской сферы // Актуальні проблеми економіки. - 2003. - №3. - С.57-66.
8. Кравчук В.В. Базельські угоди: новий етап розвитку міжнародної системи оцінки ризиків // Фінанси України. - 2004. - №6. - С.121-128.
9. Зубарев В. Банк і страхування: "за" і "проти" // Вісник Національного банку України. - 2004. - №11. - С.32-38.

Надійшла 09.11.2008 р.

УДК 65.012: 65.018

В. М. НИЖНИК, М. І. ГУБІНА
Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Здійснено аналіз теоретичних основ і практичних матеріалів щодо формування конкурентоспроможності та удосконалено систему визначень, яка використовується у сфері конкурентоспроможності підприємства.

Вступ. Конкурентоспроможність підприємства є однією з важливих проблем розвитку національної економіки в ринкових умовах і характеризує ефективність інноваційної діяльності та потенційні можливості конкурентних переваг підприємства. У період трансформації економіки України підвищення конкурентоспроможності економічної системи є основним завданням економістів. Для підприємств конкуренція виступає екзогенною примусовою силою, яка спонукає до підвищення продуктивності праці, постійного пошуку і вдосконалення виробничої та комерційної діяльності, науково-технічного та інноваційного розвитку, впровадження нових форм організації й управління бізнесом. Через те, конкурентоспроможність знаходиться у центрі уваги науковців та практиків, їй присвячено значну кількість наукових досліджень та опублікованих наукових праць. Дослідженням конкуренції займаються вчені вже досить довгий час, при цьому існує багато поглядів щодо конкуренції, і це поняття змінювалось у залежності від трансформаційних процесів в економіці. З першу в основу сутності терміну конкуренція було покладено поняття – суперництво. У сучасному сприйнятті суперництво розглядають лише як ознаку поведінки якогось об'єкту, в той час як конкуренція характеризує модель ринку, за допомогою якої виникає можливість передбачати поведінку цього об'єкту на конкретному ринку. Саме це покладено в основу дослідження поведінки конкурентів та механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Серед невирішених проблем, в першу чергу, слід відзначити існуючу невизначеність та формування у вітчизняних і зарубіжних вчених єдиної думки щодо сутності поняття «конкурентоспроможність», оскільки в роботах науковців з теорії конкуренції дана категорія

розглянута під різними кутами зору.

Аналіз останніх досліджень. Наведеній темі присвятили дослідження багато вчених, зокрема: А.Сміт, А.Маршал, А.Курно, Дж. Робінсон, Е.Чемберлін, Й.Шумпетер, Ф.Хайек, які послідовно розвивали вчення про конкуренцію. Сформульовані ними положення були розвинені у працях наших сучасників - зарубіжних і вітчизняних вчених: М. Портера, Дж.Стіглера, Ф.Шерера, Д.Росса, Л.Вавермана, В.Віскузі, Дж.Вернона, І.Кірцнера, С.Авдашевої, Г.Азоева, М.Книша, В.Новікова, Н.Розанової, Р.Фатхутдінова, А.Шастітко, А.Юданова, а також З.Борисенко, В.Геєця, І.Дахна, О.Костусєва, О.Шнирка та ін.[12]

Велика кількість публікацій відображає об'єктивну складність предмету наукового дослідження. Це пояснюється тим, що конкурентоспроможність визначається безліччю факторів, передусім споживчими властивостями товарів, мірою маркетингової підтримки, характеристиками цільових ринків, поведінкою споживачів, потенціалом і ресурсами підприємства.

Певний внесок у розвиток теорії конкуренції Адама Сміта зробили Д. Рікардо, Д.С. Міль, Дж. Робінсон, Дж. Кейнс, Й. Шумпетер, П. Хейне, Ф.А. Хайек, Ф. Найт, К.Р. Макко-нелл, С.Л. Брю, М. Портер, Г.Л. Азоев, Ю.І. Коробів, Л.Г. Раменський, Д.Ю. Юданов та інші вчені.

Результати дослідження. Перші теоретичні дослідження щодо конкуренції з'явилися ще у першій половині XVIII ст. і головна заслуга в цьому належить класичній політичній економії, яка розглядала конкуренцію як невід'ємний елемент ринкового механізму. В першу чергу, в працях класичної школи увага приділялася цінній конкуренції [11]. Засновником теорії конкуренції вважають відомого англійського економіста А.Сміта.

Новизна теорії конкуренції А. Сміта полягає в тому, що він вперше:

1) сформулював поняття конкуренції як суперництва, що підвищує ціни при скороченні пропозиції і знижує ціни при надлишку пропозиції;

2) запропонував головний принцип конкуренції — принцип «невидимої руки», відповідно до якого «смикаючи» за ниточки маріонеток — підприємців, «рука» змушує їх діяти відповідно до якого-небудь «ідеального» плану розвитку економіки, безжалісно витіснити фірми, зайняті виробництвом непотрібної для ринку продукції;

3) відпрацював теоретично дуже тонкий і гнучкий механізм конкуренції, що об'єктивно врівноважує галузеву норму прибутку, приводить до оптимального розподілу ресурсів між галузями. Тонкість механізму конкуренції полягає в тому, що при скороченні попиту на товар найбільші труднощі випробовують фірми, що випускають неякісну або занадто дорогую продукцію. Гнучкість механізму конкуренції проявляється в його миттєвій реакції на будь-які зміни обстановки в зовнішньому середовищі;

4) визначив основні умови ефективної конкуренції, що включають наявність великої кількості продавців і покупців, що вичерпує інформацію, мобільність використовуваних ресурсів, неможливість кожного продавця впливати на зміну ринкової ціни товару (при збереженні його якості або якості сервісу);

5) розробив модель посилення й розвитку конкуренції, довів, що в умовах ринкових відносин можливо максимальне задоволення потреб споживачів і найкраще використання ресурсів у масштабі суспільства в цілому .

Щоб глибше зрозуміти сутність конкуренції, дамо її визначення, сформульовані деякими авторами в поданій нижче таблиці:

Автор	Визначення конкуренції
П. Хайне	Конкуренція є прагнення якнайкраще задовольнити критерії доступу до рідких благ [12].
Ф. Найт	Конкуренція -це ситуація, в якій конкуруючих одиниць багато й вони незалежні [12].
К. Р. Макконелл	Конкуренція — це наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишати його [12].
И. Шумпетер	Конкуренція - це суперництво старого з новим, з інноваціями [12].
Фрідріх А. фон Хайек	Конкуренція — процес, за допомогою якого люди одержують і передають знання. На ринку тільки завдяки конкуренції приховане стає явним. Конкуренція веде до кращого використання здатностей і знань. Більша частина досягнутих людських благ отримана саме шляхом змагання, конкуренції [12].
Г. Л. Азоев	Конкуренція - це суперництво на якому-небудь поприщі між окремими юридичними або фізичними особами (конкурентами), зацікавленими в досягненні однієї й тієї ж мети [6].
М. Портер	Конкуренція — динамічний процес, що розвивається, безупинно мінливий ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси й нові ринкові сегменти [1].
А. Ю. Юданов	Конкуренція — боротьба фірм за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться ними на недоступних сегментах ринку [4].

Теорія конкурентоспроможності в сучасному її оформленні може бути визначена як самостійна галузь наукового знання із своїм об'єктом і предметом аналізу. Якщо дотримуватися поділу Дж. М. Кейнсом функцій економічної науки на позитивну і нормативну, то її можна визначити як один із варіантів нормативної теорії конкуренції.

Концептуальну основу теорії конкуренції становлять три базових положення, згідно з якими «конкуренція в галузях економіки» є об'єктом; «принцип діяльності в умовах конкуренції» - предметом дослідження, а надання «детального аналізу конкуренції, який включає сегментацію ринків, диференціацію товарів, технологічні відмінності та ефект масштабу» - завданням теорії конкурентоспроможності [4].

У сучасній економічній теорії виділяють три концептуальні підходи до конкуренції (рис. 1):

Рис. 1. Концептуальні підходи у трактуванні «конкуренції»

А.Сміт трактував конкуренцію як категорію, коли індивідуальні продавці і покупці конкурують на ринку за більш вигідні продажі і покупки, відповідно. Поведінкове трактування конкуренції полягає в ринковій боротьбі за гроші покупця шляхом постійного задоволення його зростаючих потреб. У той же час структурне трактування конкуренції має на увазі проведення широкого аналізу структурних елементів ринку для визначення правил поведінки як продавця, так і покупця. Функціональне трактування конкуренції визначає постійне відновлення товару на ринку шляхом впровадження інновацій у розробку і випуск продукції [8].

На думку багатьох вчених поведінкове трактування повніше розкриває сутність конкуренції (слово "конкуренція" у перекладі з латинського "competitio" означає "змагання", "суперництво"), тому в більшості випадків у науковому світі вживається саме воно. Прикладом може служити визначення конкуренції американським економістом П. Хайне, він виходить з того, що у світі кількість необхідних благ (товари, послуги, ресурси) значно перевищує їх наявність [8].

Поведінкове тлумачення конкуренції було характерним також і для неокласичної школи політекономії. Неокласики пов'язували конкуренцію з боротьбою за рідкі економічні блага, а також за гроші споживачів, на які їх можна придбати, приділяючи увагу фактору дефіциту. При цьому конкуренція розглядається як зовнішня сила, що примушує економічних агентів підвищувати продуктивність використання ресурсів, збільшувати випуск товарів і послуг, розміри нагромадження, прискорювати темпи науково-технічного та технологічного прогресу, організаційних і структурних змін в економіці. Таким чином, конкурентна поведінка суб'єктів ринку приводила до збільшення не тільки особистого, але й національного багатства.

Однак взагалі, у поведінковій концепції конкуренції фактично було проігноровано той факт, що конкурентна боротьба ведеться також за монополізацію ринків збуту, джерел сировини, за монополізацію кваліфікованої робочої сили тощо. Усе це призводило до нарощення елементів монополізму, зміни побудови ринку або типів ринкової структури. Це дало підстави для проникнення в економічну теорію структурної концепції конкуренції.

Розглядаючи структурний підхід, можна відзначити, що акцент зміщувався у бік аналітичної роботи в дослідженні ринку й умов, які його характеризують. У центрі уваги стає не суперництво фірм за залученням покупців, а виявлення можливостей впливу на загальний рівень цін на ринку. Саме це дає можливість прогнозувати поведінку покупців та продавців.

У Законі України "Про захист економічної конкуренції" конкуренція визначається «як змагання між суб'єктами господарювання з метою одержання прибутку завдяки власним зусиллям переваг над іншими суб'єктами господарювання» [13].

Функціональний підхід описує яку роль конкуренція відіграє в економіці. Й.Шумпетер, з ім'ям якого пов'язують тлумачення конкуренції в рамках функціонального підходу, у своїй теорії інноваційного розвитку визначав конкуренцію як креативну руйнацію, боротьбу старого з новим. Нововведення скептично сприймаються ринком, але, якщо новаторові вдається їх здійснити, саме механізм конкуренції витісняє з ринку фірми, що використовують застарілі технології [8].

Були також зазначені й негативні сторони конкуренції. Так, К.Маркс визначив конкуренцію як антагонічну форму економічного змагання приватних товаровиробників: «Ціль конкуренції – боротьба за одержання якнайбільшого прибутку. В ході конкуренції відбувається масове руйнування дрібних і середніх товаровиробників, банкрутства підприємств» [11].

У цілому весь кінець XIX і початок XX ст. був періодом, що змінив багато поглядів на конкуренцію та її роль в економіці. До середини XX ст. були сформульовані загальні уявлення щодо сутності конкуренції та її основні рушійні сили. Але на цьому дослідження конкуренції не припинилось і сучасні науковці надалі досліджують та розвивають методологію конкуренції, використовуючи багатий теоретичний та практичний досвід.

Новим явищем ринкової конкуренції є становлення мережевої економіки. Домінуючі позиції посідають новітні комп'ютерні та інформаційні технології, засоби космічного зв'язку, волоконна оптика, біотехнології. Швидкий розвиток інтернет-економіки істотно змінює поведінку економічних агентів, характер їх взаємодії, процеси створення і розподілу доданої вартості, стандартизації і диверсифікації виробництва, взаємозв'язки макро- і мікроекономіки, диверсифікує форми власності, а також змінює джерело виробництва нової вартості – зазначено у працях, що присвячені цій проблематиці [12].

Українські вчені-економісти Ю.Б.Іванов та О.М.Тищенко проаналізували сучасну літературу і прийшли до висновку, що багато економістів Росії та України дотримуються основ поняття «конкуренція», встановлених ще А.Смітом. Конкуренція була й залишається формою взаємного суперництва, напруженої боротьби суб'єктів, зацікавлених у задоволенні своїх потреб.

Висновки. Аналіз структури й змісту формулювань і трактувань поняття «конкуренція» дає підстави зробити такі висновки: поняття «конкуренція», запропоновані різними авторами, не повною мірою відповідають вимогам системності й комплексності, тобто вони характеризують тільки один з безлічі аспектів конкуренції, установлених А. Смітом і самими авторами, кожний у своїй галузі дослідження. Одні автори під конкуренцією розуміють суперництво (боротьбу) фірм, тобто юридичних осіб, інші – суперництво фізичних осіб, треті – як наявність на ринку достатньої кількості продавців і покупців, четверті – ситуацію, п'яті – прагнення, шості – процес. Наведені визначення не охоплюють конкуренцію серед будь-яких соціальних, виробничих і біологічних систем. Поняття конкурентоспроможності не відображають конкуренцію як єдність статичної й динамічної суперництва, виживання систем у заздалегідь заданих або невизначених умовах. Визначення даної категорії часто не пов'язані із законодавством.

Таким чином, проаналізувавши зміни в теоретичних уявленнях стосовно конкуренції, слід відзначити їх залежність від стану економічного розвитку суспільства. Конкуренція є рушійною силою розвитку суб'єктів і об'єктів управління, суспільства в цілому, головним інструментом аналізу економічних ресурсів, підвищення якості товарів і рівня життя населення. Особливо важливо дослідити механізми конкуренції в умовах української економіки, слід надалі розробляти такі концепції розвитку, які базуються на співвідношенні конкуренції та співпраці.

Література

1. Портер, Майкл Е. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 452с.
2. Рєпіна І. М. Визначення конкурентоспроможності потенціалу підприємства // Стратегія економічного розвитку України. — К., 2002. — Вип.4 (11). — С.114–117.
3. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. — К.: КНЕУ, 2004. — 275 с.
4. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика. — М.: ГНОМ и Д, 2001. — 304 с.
5. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление.- М.:ИНФРА,2000.- 312с.
6. Азоев Г.Л.,Челенков А.П. Конкурентные преимущества фирмы.- М.:ОАО Типография «Новости»,2000.-268с.
7. Хамініч С.Ю.Конкурентоспроможність як економічна категорія:реалії сьогодення//Академічний огляд.-2006.-№1-С.13-17
8. Белецкая И.И. Конкурентоспособность в ее современной трактовке // Актуальні проблеми економіки.-2004.-№10(40).-С.81-88
9. Воронов А. Конкуренция в 21 веке.-Маркетинг,2001,№5(60),С.16-25
10. Войчак А.В. Конкурентні переваги підприємства: сутність і класифікація .-Маркетинг в Україні. - 2005. №2.- С.50-54.
11. Ю.Б.Іванов.Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства.-Харків:ВД «ІНЖЕК»,2006.- 384 с.

12. Бойчук В.М. Сучасні теорії конкуренції та регіональних конкурентних переваг // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Том 3. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 643-649.
13. Конкурентне законодавство України. - К.: ДП "Преса", 2002. - 295 с.

Надійшла 13.11.2008 р.

УДК 658.152:658.011.45

В. Є. КОЗАК, П. В. ГНАТЮК, Р. В. СКАЛЮК
Хмельницький національний університет

ЗРОСТАННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОСТІ ІННОВАЦІЙ, ЯК ГОЛОВНА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто зміст поняття «екологічний інноваційний ризик» на рівні підприємства, досліджено особливості структури та реалізації інноваційної ресурсозберігаючої діяльності промисловими підприємствами. Проаналізовано методичку оцінки рівня екологічного ризику, відповідно до приналежності даної величини до певної ризикової зони інноваційної діяльності, а також відображено систему методів управління екологічними ризиками інноваційної діяльності промислових підприємств.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, у період високотехнологічного інноваційного розвитку підприємств, коли, як правило, комерційний результат розглядають в якості базового наслідку інноваційної діяльності, велика кількість суб'єктів господарювання не приділяє належної уваги низці інноваційних ризиків, а саме екологічним ризикам інновацій, які виступають негативним відлунням соціального ефекту інноваційного процесу, тобто знижують його величину і, водночас, завдають значної шкоди суспільству.

Зазначимо, що на перший погляд, не можна одразу оцінити того величезного масштабу екологічно негативного впливу, який потенційно міститься в інноваційному проекті, опрацювання якого було здійснене не належним чином, чи фахівцями з низьким рівнем кваліфікації. Слід звернути увагу на те, що чим більша кількість ризиків міститься в процесі життєвого циклу інноваційного продукту, тим нижчим буде загальний ефект від реалізації такої розробки, що, у свою чергу, сформує безпосередній негативний вплив на фінансовий результат від впровадження даного проекту.

З метою забезпечення зростання рівня еколого-економічної ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств, що є одним із ключових чинників зростання рівня їхньої конкурентоспроможності, у найближчій перспективі має відбутися поступовий синтез традиційної інноваційної діяльності із значною кількістю спожитих ресурсів та переважно, негативним екологічним ефектом з новим, прогресивним напрямком такої діяльності, а саме ресурсозберігаючим інноваційним процесом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями розробки та вдосконалення теоретичних та методологічних засад якісної та кількісної оцінки, факторного аналізу займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці та фахівці-практики, зокрема В.В. Вітлінський, С.І. Накінієний, Є.М. Лапко, С.М. Ілляшенко, В.В. Божкова, Т.Н. Цай та інші.

Мета статті полягає у дослідженні: напрямів підвищення соціального еколого-економічної ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств, сутності поняття «інноваційний екологічний ризик», особливостей оцінки та методів управління екологічними ризиками інновацій.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Інноваційна діяльність призводить до істотних змін у довкіллі, наслідки такої діяльності можуть проявлятися через десятки років, тобто все це вказує на те, що збереження подальшої орієнтації на нерациональний, необґрунтований та певною мірою екстенсивний інноваційний розвиток підприємства, в контексті значного негативного екологічного впливу, призведе у перспективі до самознищення людського суспільства в цілому. Тому подальша діяльність підприємств-інноваторів має бути спрямована на удосконалення та зростання екологічної безпеки їх інноваційної діяльності. Однією із важливих обставин, яка здатна забезпечити створення таких умов є *інноваційне ресурсозбереження*, що являє собою організаційну, економічну, технічну, наукову, практичну, інформаційну діяльність, методи, процеси, комплекс організаційно-технічних заходів, які супроводжують усі стадії життєвого циклу об'єктів спрямовані на забезпечення мінімальної витрати речовини та енергії на стадіях циклу в розрахунку на одиницю кінцевого продукту на основі впровадження останніх досягнень науково-технічного прогресу і справляють найменший вплив на людину і природні системи [3, с. 710].

Зазначимо, що інноваційне ресурсозберігання має бути спрямоване на досягнення конкретних цілей, найголовнішою з яких має стати зростання соціальної еколого-економічної ефективності інноваційної діяльності за умови зниження рівня її ресурсомісткості внаслідок впровадження інноваційних науково-технологічних досягнень у процес ресурсозберігаючої діяльності промислових підприємств-інноваторів. Проте, така ціль характеризується певною суперечністю, а саме: зростання ефективності інноваційної діяльності потребує, у свою чергу, більш повного задоволення рівня потреб та інтересів суспільства, що обумовлює поступове зростання величини ресурсів, які мають бути залучені, з іншого боку, зростання ролі екологічної безпеки повинно забезпечити зниження рівня ресурсомісткості інноваційного процесу та обсягу використання